

מהי סוכה

הרב אלי הולנדר

מהי סוכה? לכאורה יענה כל ילד: מהי סוכה?! פשיטא! סכך וארבע דפנות או לפחות שלוש דפנות או לפחות שתי דפנות ודופן חלקית¹ - זוהי סוכה. אכן יש אומרים שזוהי סוכה. אמנם, יש אומרים שהסכך הוא הסוכה. כדי שהסכך יהיה כשר יש לו דינים - צילתה צריכה להיות מרובה מחמתה, הוא צריך להיות עשוי מדבר שגידולו מן הארץ, תלוש ואינו מקבל טומאה, ויש לו גם דין שהוא צריך שבסמוך אליו יהיו דפנות. על פי השיטה הראשונה - בחג סוכות אנו יושבים **בתוך** הסוכה. על פי השיטה השנייה - בחג סוכות אנו יושבים **תחת** הסוכה. ונראה שנחלקו בכך תנאים ואמוראים, ראשונים ואחרונים, וכפי שיבואר.

בדברי הראשונים

אומרת המשנה בריש מסכת סוכה (פ"א מ"א):

סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה, ורבי יהודה מכשיר. ושאינה גבוהה עשרה טפחים, ושאיין לה שלש דפנות, ושחמתה מרובה מצלתה - פסולה.

אומר הריטב"א על משנה זו (שם):

סוכה שהיא גבוהה - פירוש **הסכך הוא הנקרא סוכה בכאן וברוב המקומות**, אבל פעמים שנקראת סוכה הסכך והדפנות.

הריטב"א חוזר על כך גם כשהוא מתייחס לדברי הגמרא שם (ב' ע"א):

תנן התם: מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט. פירוש: כשהכשירו בקורה, לא כשהכשירו בלחי, כדכתיב התם. והא דלא קתני התם למעלה מעשרים כדקתני גבי סוכה, אף על גב דשוו בדינייהו דחלל מבוי תנן, משום **דהכא איירינן בתיקון הסכך שהוא עיקר המצוה**, והוא עומד על החלל, ושייך למתני ביה למעלה, אבל התם לא קתני קורת מבוי שהיא גבוה אלא מבוי שהוא גבוה, דבתיקון מבוי והכשירו מיירי, וכיון שכן לא שייך למיתני ביה הכי שהמבוי הוא גובה של חלל. והיינו דלא קתני ביה ישפיל אלא ימעט, כלומר ימעט חללו, בין שישפיל את הקורה בין שיגביה את הקרקע.

---

¹ על פי הגדרים המופיעים בשולחן ערוך אורח חיים תרל. ידוע הסימן שאותיות המילה סכה מייצגים את מבני הסוכות האפשריים: ס' - סוכה סגורה, ד' דפנות. כ' - ג' דפנות, דופן רביעית פרוצה. ה' - ב' דפנות ודופן שלישית קטנה.

העיקרון שהסוכה קרויה על שם הסכך, שראינו בריטב"א, מופיע גם בדברי רש"י בסוף המשנה הנ"ל: "ועל שם הסכך קרויה סוכה". וכן ברש"י על הגמרא שם (ד"ה 'דלא שלטא בה עינא'): "וסוכה היינו סכך, כשמה", וכן ברש"י על משנת חבילי עצים, שם אומרת המשנה (סוכה י"ב ע"א):

חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן. וכולן שהתירן כשרות. וכולן כשרות לדפנות.

ואומר שם רש"י:

כשרין לדפנות - **דכל סוכה הכתוב סכך משמע**, דדופן לא איקרי סוכה, ודנפקא לן דפנות מבסכת בסכת בסכות מייתורא דקראי ילפינן, ולא ממשמעותא, הלכך "סוכות תעשה באספך מגרנד" - אסככה הוא דקאי.

וכן בט"ז ריש סימן תר"ל:

הכל כשרין לדפנות - דמשמעות הכתוב ד"סוכות תעשה באספך מגרנד" קאי אסכך דוקא, דדפנות לא איקרי סוכה.²

ניתן אולי לדייק זאת גם ממקום נוסף ברש"י. הגמרא בריש סוכה שואלת: מנין שסוכה מעל עשרים אמה פסולה? זה לשון הגמרא (בי ע"א):

מנא הני מילי? אמר רבה: דאמר קרא: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל" - עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה. למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא.

מנין שסוכה מעל עשרים אמה פסולה? רבה מתבסס על הפסוק "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל". כיצד מפסוק זה לומד רבה שסוכה מעל עשרים אמה פסולה?

לכאורה ההבנה הפשוטה בגמרא היא, שרבה לומד את דבריו מפשט הפסוק: שבו בסכות כדי שתדעו שה' הושיבכם בסכות ביציאת מצרים. ואומר רבה, שכדי לדעת זאת, צריך לראות את הסכך. וכך נראה מלשון הימשנה ברורה (תרל"ג ס"ק ג') בהביאו טעם זה: "משום דלא שלטא בה עינא מתוך גבהו, ואינו רואה שיושב תחת הסכך, ומצות סוכה היא שיראה ויזכור כי בסכות הושיב הקב"ה את אבותינו".

² וראה להלן דברים נוספים של הט"ז שעליהם כתבנו שניתן לומר שהט"ז אזיל לשיטתו כאן.

אולם רש"י הסביר בצורה שונה איך למד רבה מפסוק זה שסוכה מעל עשרים פסולה :

למען ידעו - עשה סוכה ששיבתה ניכרת לך, דכתיב ידעו כי בסוכות הושבתי -
ציוויתי לישוב, הכי דריש ליה, ואף על גב דאין יוצא מידי פשוטו דהיקף ענני כבוד,
מיהו דרשינן ליה לדרשה.

רש"י מסביר שרבה דורש את הפסוק בדרשה, בלי קשר לפשט הפסוק, וכך הדרשה : בסוכות
שבהם רואים את הסכך ציוויתי אתכם לישוב. נראה שרש"י כאן לשיטתו לעיל שהסוכה היא
הסכך. ולכן הוא מסביר שהמלה "סוכות" בפסוק זה משמעותו - סכך.³

לעומת רש"י וריטב"א, נראה לדייק, דלרמב"ם ולר"ף סוכה איננה רק הסכך, אלא כל
המכלול. הרמב"ם (סוכה פ"ה הכ"ג) כותב :

מטה שבתוך הסוכה - אם גבוהה עשרה טפחים, היושב תחתיה לא יצא ידי חובתו,
מפני שהיא כסוכה בתוך סוכה... וכן המעמיד ארבעה עמודים ופרש סדין עליהם
- אם גבוהין עשרה, הרי זה כסוכה בתוך סוכה.

וכעין זה הרי"ף בריש פרק שני בסוכה (ט' ע"ב מדפי הרי"ף) :

הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו - גמרא : תרגמא שמואל במטה גבוהה עשרה
טפחים, דכיון דגבוהה עשרה שהוא שיעור סוכה, נעשית כסוכה בתוך סוכה,
ולפיכך לא יצא ידי חובתו.

הרי"ף והרמב"ם לא אומרים שהמיטה פוסלת כיוון שהיא תחת סוכה, אלא כיוון שהיא
בתוך הסוכה. ניתן לדייק מכך שהסוכה היא לא רק הסכך, אלא כל המכלול - הסכך
והדפנות הם הסוכה.

³ ניתן להעמיד במקום נוסף את דברי רש"י לשיטתו שהסכך הוא הסוכה. הגמרא בסוכה (כ"ב ע"ב)
מקשה, שמחד גיסא המשנה שם אומרת ש"צילתה מרובה מחמתה כשרה", משמע צילתה כחמתה
פסולה. מאידך גיסא המשנה בריש סוכה אומרת ש"חמתה מרובה מצילתה פסולה", משמע צילתה
כחמתה כשרה! הגמרא מתרצת "כאן מלמעלה כאן מלמטה". רש"י מבאר (בניגוד לר"ת) שאם צילתה
וחמתה שווים למעלה בסכך, הסוכה פסולה. אם צילתה וחמתה שווים למטה בקרקע הסוכה, הסוכה
כשרה. והטעם לכך, דקרני האור מתפשטות ככל שהם יורדות למטה. על כן, אם צילתה וחמתה שווים
למעלה בסכך, למטה יהיה "חמתה מרובה", והסוכה פסולה. אם צילתה וחמתה שווים למטה בקרקע
הסוכה, למעלה יהיה "צילתה מרובה", והסוכה כשרה.

ולכאורה קשה על כך : סוף סוף היכן מבחינה הלכתית צריך למדוד את הצל והחמה? בסכך או בקרקעית
הסוכה? אם המקום הקובע הוא קרקעית הסוכה, אולי לא רק כשצילתה וחמתה שווים בסכך, אלא
אפילו כשצילתה מרובה מחמתה בסכך, יכול להיות בקרקעית הסוכה חמתה מרובה ופסול! ואם הקובע
הוא הסכך, אם כן, לא רק כשחמתה וצילתה שווים בקרקעית הסוכה יהיה כשר, אלא אפילו כשחמתה
מרובה מצילתה בקרקעית הסוכה, יכול להיות בסכך צילתה מרובה וכשר!

ניתן לבאר בשיטת רש"י שמה שקובע הוא הסכך. ועתה אין חשש שנכשיר סוכה פסולה, אלא רק שנפסול
סוכה כשרה. באופן זה אין חשש לתקלה. אם זה הביאור בכוונת רש"י, שמה שקובע הוא הסכך, יתכן
שרש"י לשיטתו שהסוכה היא הסכך.

ואולי כן משמע מהשולחן ערוך והרמ"א (אורח חיים תרכז, א). הרמ"א שם הקדים וכתב: "צריך לישב באויר הסוכה", ואחר כך מובאים דברי השולחן ערוך: "הישן תחת המיטה בסוכה... לא יצא". נראה שהם התנסחו בצורה דומה לרי"ף ולרמב"ם, ויתכן שהם אכן נוקטים שהסוכה היא כל המכלול.

נפקא מינות מעשיות מהענין

יתכן שיש לתלות במחלוקת זו, את המחלוקת האם עצי סוכה שנאסרים בהנאה הם דווקא עצי סכך או גם עצי דפנות. הגמרא בביצה (ל' ע"ב) אומרת:

אמר רב ששת משום רבי עקיבא מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה? שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה'. ותניא רבי יהודה בן בתירא אומר מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה? תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה' - מה חג לה' אף סוכה לה'... עצי סוכה דחלה קדושה עליהו אתקצאי לשבעה.

לפי התוספות (לפחות לפי ר' תם) נראה שאף הדפנות אסורים:

אבל עצי סוכה דחל קדושה עליהו אתקצאי לשבעה - וקשה, דמשמע הכא דמה שעצי סוכה אסורין היינו מטעם מוקצה, וכן משמע בשבת הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו, ולעיל קאמר מה חג לה' אף סוכה לה', אלמא דאסורין מדאורייתא!

ותירץ ר' תם דמה שאמר 'מה חג לשם אף סוכה לשם' - היינו לפי שיעור סוכה, כגון ב' דפנות ושלישית אפילו טפח, אבל אי עביד דפנות שלמות יותר משיעור סוכה לא נפיק מקרא. ועל היותר קאמר שאסור מטעם מוקצה.

ור"י פירש דודאי כל זמן שהסוכה בעמידה שייך בה מה חג לה' אף סוכה לה', אבל כשנפלה לא שייך בה מה חג וכו'.

וכן בצורה מפורשת יותר רואים בדעת הרמב"ם, שאף הדפנות אסורים. זו לשון הרמב"ם (סוכה פ"ו הט"ו):

עצי סוכה אסורין כל שמונת ימי החג בין עצי דפנות בין עצי סכך אין ניאותין מהן לדבר אחר כל שמונת הימים מפני שיום השביעי כולו הסוכה מוקצת עד בין השמשות, והואיל והוקצת לבין השמשות של שמיני הוקצת לכל היום.

וכן מביא הבית יוסף (אורח חיים תרלח) שכן סוברים אף ר' ירוחם בשם רבותיו, הארחות חיים והכל בו, שאף הדפנות אסורים, וכך הוא פסק בשולחן ערוך (תרלח, א):

עצי סוכה אסורים כל שמונת ימי החג, בין עצי דפנות בין עצי סכך (ואפילו קיסם לחצוץ בו שינוי אסור) (מהרי"ל), ואין ניאותין מהן לדבר אחר כל שמונת הימים.⁴ לעומת זאת, לפי הרא"ש אין הדפנות אסורים, אלא רק הסכך. וכך כותב הרא"ש (סוכה א, יג):

והאי דאסירי עצי סוכה היינו דווקא הסכך, אבל עצי הדפנות משרי שרי, דכל מאי דדרשינן מ"חג הסוכות..." היינו דווקא בסכך, כדלקמן גבי פסולת גורן ויקב.

וכן נקט בנו של הרא"ש, הטור, בסימן תרל"ח. הבית יוסף שם אומר שאפשר בדוחק לומר שאף רבינו תם (שהבאנו דבריו לעיל) סובר כרא"ש, שדוקא עצי הסכך נאסרים. וכשדיבר ר' תם על שיעור סוכה מינימלי הוא התכוון שיעור סוכה מינימלי בסכך. עוד אומר הבית יוסף (שם), שהרא"ש סובר שהדפנות לא אסורים אפילו לא מדרבנן.

נראה לומר שהשיטה הסוברת שאף הדפנות נאסרים (תוספות, רמב"ם, שולחן ערוך ועוד) היא כשיטה שכל הסוכה היא המכלול, והשיטה הסוברת שרק הסכך נאסר (רא"ש, טור) היא כשיטה שהסכך הוא הסוכה.

סוכה ישנה צריכה להיעשות לשם חג, או לפחות שיחודש בה דבר לשם חג. כך פוסק השולחן ערוך (אורח חיים תרלו, א):

סוכה ישנה, דהיינו שעשאה קודם שיכנסו שלשים יום שלפני החג, כשרה ובלבד שיחדש בה דבר עתה בגופה לשם החג, ואפילו בטפח על טפח סגי אם הוא במקום אחד. ואם החידוש על פני כולה, סגי אפילו כל דהו. ואם עשאה לשם החג, אפילו מתחילת השנה, כשרה בלא חידוש.

יש אומרים שרק הסכך צריך להיעשות לשם חג, לא הדפנות. כך הט"ז (שם ס"ק א):

סוכה ישנה. פירוש הסכך הישן, אבל בדפנות לית לן בה לכולי עלמא.

וניתן לומר, שהט"ז הוא לשיטתו, כפי שהבאנו לעיל, שסובר שעיקר הסוכה הוא הסכך. ולעומת זאת לסוברים שהסוכה היא כל המכלול, אף הדפנות צריכות להיעשות לשם חג. ואכן כן אומר השפת אמת (סוכה ט' ע"א), שלרמב"ם וסיעתו שגם דפנות נאסרים באיסור הנאה, גם חובת "לשם חג" תהיה אף בדפנות:

⁴ לפי האבני נזר (אורח חיים תנט) אף קרקע הסוכה נאסרת! אף היא חלק מהמכלול של הסוכה! וראה בהערות בסוף המאמר.

שם במשנה בית שמאי פוסלין - הטעם בגמרא מדכתיב חג הסוכות תעשה, ואפשר דגם הדפנות פסוליין לבית שמאי אם הם ישנים. ונראה דתליא בפלוגתא דהרמב"ם והרא"ש לענין איסור עצי סוכה, דהרמב"ם גם עצי דפנות אסורין, אם כן הוא הדין הכא לענין דרשא דסוכה ישנה... אכן הט"ז כתב בפשיטות דלכולי עלמא בדפנות כשר אבל אינו מוכרח. מיהו לדידן אליבא דבית הלל גם אי צריך לחדש בה דבר פשיטא דמהני חידוש בסכך, מיהו בזה יש לעיין דאפשר דמהני חידוש בדפנות בלבד, ולזה דעתי נוטה, וכן משמע בפוסקים דפליגי אי הכנסת כלים הוי חידוש, משמע דבגוף הסוכה על כל פנים מהני גם בדפנות כנ"ל.

בדברי האחרונים

נראה ששתי הגישות בהבנה מהי סוכה, נמצאים לא רק בראשונים, אלא גם באחרונים. השולחן ערוך (אורח חיים תרלז, ג) פסק:

אם גזל סוכה העשויה בראש הספינה או בראש העגלה, וישב בה, לא יצא.

גזול פסול לא רק בסכך, אלא גם בדפנות. וכפי שאומר הביאור הלכה שם (ד"ה 'ואם'):

ודע דהא דאסרינן סוכה גזולה - **לאו דוקא אם הסכך היה גזול, דהוא הדין לענין הדפנות.** ובעוונותינו הרבים הרבה אנשים אין נוהרין בזה שלוקחין קרשים שלא מדעת בעליהן להעמיד מהן הדפנות, וכונתן להחזיר תיכף אחר סוכות, אבל באמת אין יוצאין בזה, שעל כל פנים משתמש עכשיו בהן בגזילה, ואסור לברך על סוכה כזו.

מצינו ביאורים שונים באחרונים לכך שהפסול הוא גם בדפנות. הפרי מגדים (משבצות זהב אורח חיים תרלז) אומר בפשטות: "הנה גזול פסול בין בסכך ובין בדפנות". לפי הפרי מגדים נראה שהדבר פשוט שהפסול הוא בין בדפנות ובין בסכך. נראה דהפרי מגדים אזיל בשיטה שהסוכה היא גם הדפנות, הסוכה היא גם הסכך וגם הדפנות, ולכן ברור שפסול גזול, כפסולים אחרים, חל גם בדפנות. לעומת זאת, בבכורי יעקב שם:

וגבי סוכה הוי כמו לולב ביום טוב ראשון דכתיב "לך - למעוטי גזולה"... ראיתי לחקור: כיון שפסול גזול אתיא מי'חג הסוכות תעשה לך' כדאמרינן בגמרא דף כ"ז, אם כן נימא דרק סכך גזול פסול ולא דפנות גזולות, דהא **סוכה סכך משמע ולא דפנות**, ומהאי טעמא פליגי הרא"ש על הרמב"ם דאסר גם דפנות בהנאה, כמבואר סימן תרל"ח. ולא מבעיא לשיטת הרא"ש וסיעתו דפשיטא ד'לך' לא קאי רק על הסכך, אלא דגם לשיטת הרמב"ם וסיעתו יש לומר כן, דמה שאוסר הדפנות

בהנאה כתבתי הטעם בחידושי משום דילפינן מיתורא דהיקשא לחגיגה, אבל לענין גזל דליכא ייתור גם להרמב"ם יש לומר דלא קאי רק אסכך... ולכן נ"ל כיון דלפי מה שכתב התוספות סוכה דף ט' יש שני טעמים לפסול סוכה גזולה, קרא ד'לך' וטעם דמצוה הבאה בעבירה, וזה פשוט דמצוה הבאה בעבירה שייך גם כן בדפנות דהא על כל פנים בלא דפנות אינה סוכה, אם כן הדפנות משלימות המצוה, ולכן יש לומר דדפנות גזולות פסולות מטעם מצוה הבאה בעבירה. אכן כיון דמצוה הבאה בעבירה אינו רק מדרבנן, כמו שכתבו התוספות שם, אם כן יצא נפקותא לדינא, דסכך גזול פסול מדאורייתא ודפנות גזולות מדרבנן...

נראה שהבכורי יעקב אזיל בשיטה שסוכה היינו סכך. הבכורי יעקב אומר שכיון שסוכה היינו סכך, לכן רוב הדינים חלים דווקא על הסכך. ישנם דינים יוצאים מן הכלל שחלים גם על הדפנות: קדושת הסוכה, לדעת הרמב"ם, חלה גם על הדפנות, כך לומדים מחגיגה. גזל פסול גם בדפנות, משום מצוה הבאה בעבירה. שאר הדינים חלים רק על הסכך. על פי זה יוצא, אומר הבכורי יעקב, שאף שגזול פסול גם בדפנות, אך ברמת חומרה פחותה מאשר הסכך. סכך גזול פסול מדאורייתא, דפנות גזולות פסולות מדרבנן (משום מצוה הבאה בעבירה, על פי תוספות שמצוה הבאה בעבירה היינו מדרבנן). הבכורי יעקב בהמשך דבריו מביא נפקא מינות מכך שסכך גזול פסול מדאורייתא, ואילו דפנות גזולות פסולות מדרבנן: נפקא מינה אם אין לו אלא סוכה זו. אם הסכך גזול, אין טעם שישב בה. אם הדפנות גזולות, ישב בה ולא יברך. וכן נפקא מינה האם כשר לאחרים. אם הסכך גזול - אף לאחרים הסוכה פסולה. אם הדפנות גזולות משום מצוה הבאה בעבירה - לאחרים הסוכה כשרה.

בדברי האמוראים

נראה לתלות בחקירתנו, האם הסוכה היא הסכך או המכלול כולו, את המחלוקת גבי סוכה תחת סוכה - האם דווקא סוכה עליונה פוסלת את התחתונה, או שאף סכך עליון פוסל את הסוכה התחתונה. אומרת המשנה (סוכה ט' ע"ב):

סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה. רבי יהודה אומר: אם אין דיורין בעליונה התחתונה כשרה.

ושם בגמרא (י' ע"א):

כמה יהא בין סוכה לסוכה ותהא תחתונה פסולה? אמר רב הונא: טפח, שכן מצינו באהלי טומאה טפח, דתנן טפח על טפח ברום טפח מביא את הטומאה וחוצץ בפני הטומאה, אבל פחות מרום טפח לא מביא ולא חוצץ. ורב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי: ארבעה, שלא מצינו מקום חשוב פחות מארבעה. ושמואל אמר: עשרה. מאי טעמא דשמואל? כהכשרה כד פסולה, מה הכשרה בעשרה אף פסולה בעשרה. כמה יהא בין סוכה לסוכה ותהא התחתונה פסולה (רש"י: דלא נימא חד סוכה הוא)? רב הונא: טפח. ר' חסדא ורבה בר רב הונא: ד' טפחים. שמואל: י' טפחים.

יתכן שלפי שמואל, שמצריך בעליונה י' טפחים (כדי שתהיה התחתונה פסולה מדין סוכה תחת סוכה), סוכה היינו כל המכלול. לא סגי בכך שיהיה סכך, אלא צריך להיות מכלול של סוכה, ובכלל זה צריך להיות גם חלל בגובה י' טפחים.

ולעומת זאת, לפי החולקים, רב הונא וכן ר' חסדא ורבה בר רב הונא,⁵ שלא מצריכים בעליונה י' טפחים (כדי שתהיה התחתונה פסולה מדין סוכה תחת סוכה), אלא סגי בפחות מכך, סוכה היינו סכך. הסכך העליון פוסל את התחתון, אף שאין לו מכלול של סוכה, ובכלל זה אין לו חלל בגובה י' טפחים.

ואכן, העיטור אומר דלדעת שמואל, כשם שהעליונה פוסלת רק אם יש בה חלל בגובה י', העליונה גם פוסלת רק אם יש לה דפנות! זה לשון העיטור (עשרת הדיברות - הלכות סוכה דף פד טור ד):

ומסתברא הוא הדין בסוכה תחת סוכה אף על פי שאין בעליונה דפנות פסולה...
דליתא כשמואל.

ספר העיטור עצמו לא מצריך גובה עשרה טפחים בעליונה (כדי לפסול התחתונה מדין סוכה תחת סוכה), כלומר הוא פוסק דלא כשמואל. אולם הוא מבין, שלפי שמואל, כשם שהעליונה צריכה חלל גובה עשרה, היא גם צריכה דפנות. ולעומת זאת, לחולקים על שמואל ולא מצריכים חלל גובה עשרה, גם לא צריך דפנות.

ומהריא"ז נראה שלדעת שמואל שבעינן בסוכה גובה י' טפחים (לפסול התחתונה מדין סוכה תחת סוכה), בעינן גם גודל ז' על ז' טפחים. מה שאין כן לחולקים על שמואל ולא מצריכים גובה י' טפחים, הם גם לא יצריכו גודל ז' על ז'. זו לשון פסקי ריא"ז (סוכה א, ב):

העושה סוכה תחת סוכה פסולה, שנאמר: בסוכות תשב שבעת ימים - בסכת כתיב, בסוכה ולא בסוכה שתחת סוכה. במה דברים אמורים? כשהיתה העליונה

⁵ ובעניינינו, רבה בר רב הונא הלך בדרכו של אביו, רב הונא.

כשירה, שהיתה צלתה מרובה מחמתה, והיה אויר עשרה טפחים בין סכך העליונה לסכך התחתונה... וכן נראה בעיניי, שאם לא היה סכך העליונה רחב שבעה טפחים, התחתונה שהיא שבעה טפחים כשירה.

הריא"ז פוסל כשמואל שבעליונה בעי י' טפחים (כדי לפסול התחתונה מדין סוכה תחת סוכה), ומוסיף שבעינן גם גודל ז' טפחים על ז' טפחים.

להלכה נפסק כשמואל שבעליונה בעי י' טפחים. כך פסק הרמב"ם, והסכים לדבריו שם הראב"ד,⁶ וכן פסקו ראשונים רבים אחרים, וכן פסק בשולחן ערוך (אורח חיים תרכח, א):

סוכה שתחת סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה. והני מילי שיכולה התחתונה לקבל כרים וכסתות של עליונה, ואפילו על ידי הדחק, ויש ביניהם עשרה טפחים. אבל אם אין ביניהם עשרה טפחים, או שיש ביניהם עשרה טפחים אבל אינה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אפילו על ידי הדחק, התחתונה כשרה אם היא מסוככת כהלכתה.

וכתב שם הפרי מגדים, שכשם שבעליונה בעינן י' טפחים (כדי לפסול התחתונה מדין סוכה תחת סוכה), בעינן גם דפנות וגם גודל שיעור הכשר סוכה⁷ - כל המכלול של סוכה. זו לשונו (משבצות זהב תרכח):

אבל אם תחתון מסוככת כהלכתה עם דפנות, וסיכך למעלה על גבי הגג ארובה בלי דפנות, או שאין בעליון... שיעור הכשר סוכה, מתכשרא התחתונה, דכל זמן שאין ראוי עליון לסוכה לאו סוכה תחת סוכה הוי, דהא בעי י' טפחים גובה גם כן, וכל הכשר סוכה והבן, וצ"ע.⁸

וכן פסק המשנה ברורה בשער הציון (תרכח, ה):

ודע דהוא הדין אם סוכה העליונה אין לה רק סכך בלי דפנות [כגון שנעץ ד' קונדסין על גג סוכה התחתונה וסיכך על גבן], או שאין בדפנותיה ז' על ז' רוחב שיעור הכשר סוכה, מתכשרה התחתונה, דכל זמן שאין ראוי עליון לסוכה, לאו סוכה תחת סוכה הוה [פמ"ג, ואף דמסתפק שם קצת, בבכורי יעקב מסיק להקל].

שער הציון הזכיר את הבכורי יעקב. הבכורי יעקב מתייחס למקרה נוסף: מה יהיה הדין אם בתחתונה אין דפנות? על פי התפיסה שהוזכרה, שסוכה היינו עם כל המכלול, גם

⁶ וכן בהגהות הראב"ד על הרי"ף (ה' ע"א מדפי הרי"ף).

⁷ יתכן שלא היה בפני הפרי מגדים את העיטור והריא"ז, שכאמור, התייחסו לצורך בדפנות ובהכשר סוכה בסוכה שמעל סוכה.

⁸ הפרי מגדים נשאר בזה בצריך עיון. ובסימן תרל"ג כתב שיתכן שלא בעי בעליונה דפנות, אך בעי שיעור הכשר סוכה.

כשבתחתונה חסר חלק מהמכלול, התחתונה לא תחשב סוכה במקרה כזה, ולא תפסל כסוכה תחת סוכה, אלא תחשב כחלק מהעליונה, ויהיה כשר לשבת שם. כך אומר הבכורי יעקב (ריש תרכ"ח):

כשהתחתונה צילתה מרובה, רק שאין לה דפנות, וקיימא בתוך הסוכה שעליה סכך העליונה... נראה פשוט דכשר תחת סכך התחתונה גם כן, דהא בחמתה מרובה לא מקרי סוכה תחת סוכה... ואם כן, מה לי אם אין לה סכך כראוי ומה לי אם אין לה דפנות כראוי? הא לעולם לא מקרי סוכה תחת סוכה...

הפרי מגדים הסתפק מה יהיה הדין במקרה זה, והבכורי יעקב, כאמור, היקל במקרה זה. הגמרא שם ממשיכה:

תנן: רבי יהודה אומר: אם אין דיורין בעליונה התחתונה כשרה. מאי אין דיורין? אילימא דיורין ממש, אטו דיורין קא גרמי?! אלא לאו, מאי אין דיורין? כל שאינה ראויה לדירה, והיכי דמי? דלא גבוה עשרה, מכלל דתנא קמא סבר: אף על פי שאינה ראויה לדירה פסולה. כי אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא: אם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה התחתונה כשרה. מכלל דתנא קמא סבר: אף על פי שאינה ראויה לקבל פסולה?! איכא בינייהו דיכולה לקבל על ידי הדחק.

הגמרא מביאה את דברי ר' יהודה האומר שהעליונה פוסלת את התחתונה רק אם יש בה דיורין, היינו יש בה י' טפחים. לת"ק די בטפח או ד' טפחים. במערבא מסבירים את ר' יהודה אחרת: ר' יהודה שאומר שהעליונה פוסלת את התחתונה רק אם יש בה דיורין, היינו שאפשר לשים שם כרים וכסתות. לת"ק סגי בכך שאפשר לשים שם כרים וכסתות על ידי הדחק.

על דרך החידוד, ניתן לומר שאת הגמרא כאן ניתן להבין בשתי אפשרויות, וששתי האפשרויות חלוקות ביניהן בשני הצדדים שבחקירתנו.

אפשרות א': ההבנה הרווחת היא שהדברים של מערבא מתרצים את הקושיה שהובאה בתנן. ב"תנן" הגמרא בעצם הקשתה על שמואל, למה הוא הולך כרבי יהודה, ולא כרבנן. על ידי דברי מערבא, הגמרא בעצם מתרצת, שר' יהודה ורבנן לא מתייחסים לגובה הסוכה העליונה, אלא לחוזק הסוכה העליונה, האם (ועד כמה בקלות) אפשר לשים בה כרים וכסתות.

אפשרות ב': נראה לומר שניתן גם להבין בגמרא שלא היה כאן קושיה ותירוץ, אלא שני אופנים להסביר את המשנה - אפשרות אחת של חכמי הגמרא בבבל, ואפשרות אחת של חכמי מערבא, חכמי ארץ ישראל.

נפקא מינה בין שתי האפשרויות:

על פי אפשרות א' הדברים של מערבא מתקבלים על ידי הגמרא, ולפי זה הסוכה העליונה, בכדי לפסול, צריכה לקבל כרים וכסתות, לפחות על ידי הדחק.

על פי אפשרות ב' יש בגמרא שני כוונים שונים להסביר את דברי ר' יהודה ורבנן, כיוון של חכמי בבל וכיוון של חכמי ארץ ישראל. על פי אפשרות זו, חכמי בבל לכאורה לא מחויבים להבנה של חכמי ארץ ישראל, ועל פי זה ניתן לומר, שלדעת חכמי בבל, שהם העיקריים להלכה, הסוכה העליונה לא חייבת לקבל כרים וכסתות בכדי לפסול, אף לא על ידי הדחק. על פי נפקא מינה זו, אפשרות א' מתאימה לצד בחקירה שסוכה היינו המכלול. על כן, כדי לפסול את הסוכה התחתונה מדין סוכה תחת סוכה, הסוכה העליונה צריכה להיות מסוגלת לקבל כרים וכסתות.

אפשרות ב' מתאימה לצד בחקירה שסוכה היינו הסכך ולא כל המכלול. על כן, כדי לפסול את הסוכה התחתונה מדין סוכה תחת סוכה, הסוכה העליונה לא חייבת להיות מסוגלת לקבל כרים וכסתות.⁹

בדברי התנאים

בגמרא בסוכה (ו' ע"ב) נחלקו רבי שמעון ורבנן לגבי מספר הדפנות בסוכה:

תנו רבנן: שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. רבי שמעון אומר: שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח.

הגמרא מביאה כמה ביאורים למחלוקת ר' שמעון ורבנן:

במאי קמיפלגי? רבנן סברי: יש אם למסורת. ורבי שמעון סבר: יש אם למקרא. רבנן סברי יש אם למסורת, בסכת בסכת בסכות הרי כאן ארבע, דל חד לגופיה פשו להו תלתא. שתיים כהלכתן ואתאי הלכתא וגרעתה לשלישית ואוקמה אטפח.

⁹ ניתן להוסיף גם, שלפי אפשרות א' דברי שמואל הם כבר לא כדעת יחיד, ולכן הם נפסקים להלכה. ואכן דברי שמואל, כאמור לעיל, מתאימים לאפשרות זו שסוכה היא המכלול. לעומת זאת, לפי אפשרות ב', דברי שמואל הם כדעת יחיד, ועל כן לפי אפשרות זו מסתבר ששמואל לא יהיה להלכה. ואכן, כאמור, על פי אפשרות ב' עיקר הסוכה הוא הסכך (לעומת שמואל שסובר שהסוכה היא כל המכלול). השתא דאתית להכי, לפי אפשרות ב', על פי חכמי בבל, ר' יהודה ות"ק בעצם חולקים במחלוקת של שמואל והחולקים עליו. ר' יהודה כשמואל, ות"ק דלא כשמואל. ובארנו לעיל ששמואל והחולקים עליו חולקים בחקירתנו. על פי אפשרות זו יוצא, שלא רק אמוראים, אלא גם תנאים חולקים בחקירתנו. לדעת ר' יהודה הסוכה היא המכלול, ולדעת ת"ק הסוכה היא הסכך.

רבי שמעון סבר: יש אם למקרא, בסכות בסכות בסכות הרי כאן שש, דל חד קרא לגופיה פשו להו ארבע. שלש כהלכתן אתאי הלכתא וגרעתה לרביעית ואוקמתה אטפח. ואי בעית אימא: דכולי עלמא יש אם למקרא. והכא בהא קמיפלגי: מר סבר סככה בעיא קרא, ומר סבר סככה לא בעיא קרא...

בהסבר השני הגמרא מסבירה, שמחלוקת רבי שמעון ורבנן היא האם סככה בעי קרא. אפשר לומר, אליבא דהסבר זה בגמרא, שהם בעצם חולקים האם סוכה היינו סכך. למאן דאמר שסככה לא בעי קרא, רבי שמעון, סככה כלול ב"חד קרא לגופיה", כיוון שגופיה של הסוכה היינו הסכך. למאן דאמר שסככה בעי קרא, רבנן, סככה לא כלול ב"חד קרא לגופיה", כיוון שגופיה של הסוכה הוא לאו דווקא הסכך.

דברי הגמרא כאן מובאים גם בסנהדרין (ד' ע"א-ע"ב). בחידושי הר"ן שם שואל: למאן דאמר סככה בעי קרא, אם כן, למה צריך חד לגופיה? מה למדנו מכך? זו לשונו:

ורבנן סברי סככה בעי קרא. פירוש: ודל חד בסוכות לגופיה, פשו להו ד'. דל חד מינייהו לסכך, פשו להו ג'. אתא הלכתא וגרעה לשלישית אטפח. ומקשו הכא: אם כן, דסככה בעי קרא ודפנות נמי בעי קרא, אם כן ההוא קרא דלגופיה מאי אשמעינן? וכי היינו סבורים שנעשה סוכה אם לא מסכך ודפנות?! וע"כ מקרא דלגופיה נשמע או סכך או דפנות ופשו לן חד סוכה! ויש לומר דקרא דלגופיה לא אשמעינן אלא שנעשה הסכך על ידי ד' קונדיסין, וקרא דסככה אתי שלא יהא הסכך מן העשוי ולא מדבר הפסול לסכך, ושאר מקראות אתו לדפנות.

על פי דברינו לעיל, תתורץ קושיית הר"ן. מאן דאמר סככה בעי קרא, סובר שהסכך הוא לא "גופיה דסוכה", ולכן בעינן קרא לסכך בנוסף לסוכה עצמה. (לעומת מאן דאמר שסככה לא בעי קרא, שסובר שהסכך הוא "גופיה דסוכה").

מכך שהר"ן הקשה, ולא תירץ כך, נראה שהר"ן סובר שלכולי עלמא הסכך הוא "גופיה דסוכה". ואכן ראינו לעיל שכן היא שיטת הריטב"א. הר"ן מרבה ללכת בעקבות הריטב"א, ולכן מסתבר שהוא מקבל את שיטתו שהסכך הוא "גופיה דסוכה".

את קושייתו הר"ן תירץ, שמגופיה למדנו לעצם הסכך, ומסככה בעי קרא לומדים דינים שקשורים לסכך (תעשה ולא מן העשוי, דברים שפסולים לסיכוך). גם התירוץ משתלב עם דברינו שהר"ן סובר שהסכך הוא "גופא דסוכה".

לעניינינו, בגמרא שם מובאים הסברים נוספים למחלוקת רבי שמעון ורבנן, ולכן אין להסיק מכאן באופן ודאי מה דעתם בחקירתנו. אולם, על פי ההסבר השני במחלוקת,

כאמור, ניתן להסביר שרבי שמעון ורבנן חולקים בחקירה האם הסוכה היא הסכך או המכלול.¹⁰

בדברי הירושלמי

הגהות אשר"י (על הרא"ש סוכה א, כד) מביא מהירושלמי שאף הדפנות צריכות להיות עשויות מדבר כשר לסכך:

ולפי הירושלמי צריך לזוהר שלא לעשות דפנות מדבר המקבל טומאה או שאין גידולו מן הארץ.

הדרכי משה (תר"ל) הביא זאת, והב"ח (שם) כתב שבעל נפש יחוש לכך ולא יעשה את הדפנות מדבר שפסול לסיכוך מדאורייתא! זו לשון הב"ח:

ומכל מקום לפי מה שכתב בהגהות אשר"י בשם הירושלמי משמע להיפך, דדוקא בחמתה מרובה מצלתה כשרים הדפנות משום דלא בעינן דירת קבע, אבל מיהא בעינן דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ, דסככה קרייה רחמנא. ומתניתין דכולן כשרים לדפנות אחבילין דסמוך ליה קאי, ולא אשאר פסולין ששנינו בסכך. ואף על גב דלענין פסק דין העיקר כדברי שאר כל המחברים דכל הפסולין כשרים לדפנות, ומדברי בעל המאור בפרק קמא שהעתיק הירושלמי מבואר נמי דמכשיר, מכל מקום בעל הנפש יחוש לדברי ההגהות אשר"י שהם בשם האור זרוע על פי הירושלמי.

אמנם בירושלמי (ה, ו) שבפנינו נראה להיפך, שאין צורך להחמיר בדפנות:

רבי יסא בשם רבי חמא בר חנינה: וסכת על הארן את הכפורת - מיכן שהדופן קרוי סכך. מיכן שעושין דפנות בדבר שהוא מקבל טומאה.

ואכן הביאור הלכה (תרל ד"ה 'כלי') הביא מהאחרונים "דלית מאן דחש לה" לחומרה זו שבב"ח, ואין זו כוונת הירושלמי:

כל הדברים כשרים לדפנות - עיין בב"ח שכתב דבעל נפש יחוש למה שהובא בדרכי משה בשם הג"ה אשר"י בשם אור זרוע דמחמיר לענין דפנות כמו לענין סוכה בדבר שפסולו מדאורייתא. ועיין באליה רבה וכן בברכי יוסף דלית מאן דחש לה. והראיה שהביא מן הירושלמי גם כן ליתא לפי גירסתינו. וגם הגר"א דחה ראיתו

¹⁰ על פי זה, בחקירתנו נחלקו תנאים. וראה לעיל בהערה 8 גם שם הצענו אפשרות להעמיד מחלוקת תנאים נוספת בחקירה זו.

מן הירושלמי [ועיין בסוכה דף ב' דמיפשט פשיטא להו להגמרא דמותר לעשות מחיצות של ברזל אף דאסור לסכך בהן].

הביאור הלכה הוסיף בסיום דבריו (בהערת סוגריים) שמהבבלי בדף ב' מוכח דשרי, כי מדובר שם על סוכה עם מחיצות של ברזל! יתכן לומר, שלפי הגרסה בירושלמי שהיתה בפני הגהות אשר"י (או שמא הבין אחרת בירושלמי שבפנינו), ולפי הבנת הב"ח, אף הדפנות הם חלק אינטגרלי מהסוכה לא פחות מהסכך, ולכן אף בהם צריך להחמיר. לעומת זאת, לפי הירושלמי, כפי שהוא מובא בפנינו, וכפי שמדייק בו הביאור הלכה, הדפנות הם לא חלק אינטגרלי מהסוכה, אלא הסכך הוא הסוכה, ולכן בדפנות לא צריך להחמיר בהלכות של הסכך.

אחרית דבר

את המחלוקת האם הסוכה היא הסכך או כל המכלול, ניתן אולי לתלות במחלוקת (סוכה י"א ע"ב) האם הסוכות במדבר, שלזכרם יושבים בסוכה, היו סוכות ממש או ענני כבוד:

תניא: כי בסכות הושבתי את בני ישראל - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר: סוכות ממש עשו להם.

ניתן להציע שהגישה הסוברת שעיקר הסוכה הוא הסכך, הולכת לפי השיטה שיושבים בסוכה זכר לסוכות ממש שישבו בהם במדבר, ועיקרון של הסוכות במדבר הוא הסכך, להיות לצל במדבר מהשמש הקופחת. הגישה הסוברת שהסוכה היא כל המכלול, הולכת לפי השיטה שיושבים בסוכה זכר לסוכת ענני כבוד שהיתה במדבר. סוכות ענני הכבוד לא סיככו על בני ישראל רק מלמעלה אלא מכל הכוונים, כפי שמספרים המדרשים, כך למשל במדרש תנחומא (בשלח ג): "שבעה ענני כבוד היו... ארבע מארבע רוחות, ואחד מלמטה, ואחד מלמעלה, ואחד מהלך לפניהם, כל הנמוך מגביהו וכל הגבוה מנמיכו, ושורף נחשים ועקרבים, מכבד ומרביץ את הדרך לפניהם."¹¹

¹¹ היכן היו שבעת ענני הכבוד? ברוב המקורות מופיע, כפי שהופיע בתנחומא, שישה ענני כבוד מכל הכוונים, וענן אחד הולך לפניהם ומכשיר להם את הדרך (ולכן לפי האבני נור, כפי שהוזכר לעיל בהערה 4, אף קרקע הסוכה מתקדשת, כשם שענני הכבוד היו גם מלמטה!). יש לציין שבברייתא דמלאכת המשכן (יד) לא היה ענן מתחתם אלא: "שבעה ענני כבוד ששימשו לישראל [במדבר] ארבעים שנה. אחד מימין, ואחד משמאל, אחד מלפניהם, ואחד מאחריהם, ואחד למעלה מהם, וענן שכינה ביניהם, ואחד נוסע לפניהם משפיל לפנייהם הגבוה ומגביה לפנייהם את השפל והורג את הנחשים ואת העקרבים ושורף קוצים [ומדריכם] בדרך". לפי מדרש זה, הענן הנוסף (בנוסף לארבעת העננים שמארבעת הכיוונים, ענן שמעליהם, וענן שמפנה להם את הדרך) לא היה מתחתם, אלא ביניהם, ולפי שיטה זו נראה שקרקע הסוכה לא מתקדשת, ודלא כאבני נור.